

1946. december 2. hete.

Általános iskola VI. osztály.

A tanítás anyaga: Az utolsó Palásthy... (Történelmi olvasmány.) (Olvasmánytárgyalási alapon.)

AZ UTOLSÓ PALÁSTHY...

Palásthy Boldizsár a mi fölséges fejedelmünk, Rákóczi Ferencnek volt vitézlő lovas hadnagya. Ott szolgált Béri Balogh Ádám csatáiban, de utoljára túl a Tiszán is elkerült és ott volt az ecsedi láp partján, mikor Majténynál feloszlott az utolsó kuruc lovastábor is. Onnan indult hazafelé. S bizony esztendőbe került, mire hazaért túl a Dunára, Mezőszentgyörgyre.

Mentéjéről minden szőr levásott, dolmányának minden zsinórja foszladozott, csizmája se sárga volt már, hanem egérszínű. Tarsolyán se volt meg a címer, már a fegyvereit is elhagyogatta imítt-amott, kit készpénzért, kit zálogban. Csak egy kurtanyelű fokos volt minden kezebelije. Csak a lova győzte még egy kissé.

Így érkezett haza.

Birtokait rég felosztották már Pál bátyja és Ádám öccse maguk között. Nem csoda. Tíz esztendő alatt csak egyszer látták, az is régen volt. 1707-ben, mikor a labancok elpusztították a vidéket s felgyújtották a falut, amint Béri Balogh Ádám generális maga előtt hajtotta őket. Ekkor egy napra otthon maradt Boldizsár úr is. Szívesen látták, de bizony csak sátor alatt, mert a ház még akkor is füstölgött s abban a fejt le nem hajthatta. Másnap elment csapatával s ettől kezdve csak holt híre szállongott haza testvéreihez s öreg édesanyjához.

De hát elvégre hazaérkezett.

Édesanyja és testvérei ott laktak a napnyugati részen a fűzfák alján abban a házban, amelyet ma Márkus-háznak nevez a falu népe. Szívesen látták a bujdosó testvért, mind az egész atyafiság. Hát még a jó édesanya mennyit sírt, hányszor összeölelte, csókolta nagy örömeiben! El mem lehet azt mondani.

Pál bátyja és Ádám öccse másnap már előhozakodtak a birtok felől s atyafiságos jó szívvel ajánlották föl néki az igazságos osztályt.

— Majd ráérünk még — szolt Boldizsár. — Táborhoz szoktam én gyermekkorom óta. Meglehet, nálatok maradok, édes bátyám; az is meglehet, átveszem jussomat és beleülök. De most hadd nyugszom ki magamat, hadd szokjam meg köztetek, majd meglássuk, mit csinálunk.

Telt az idő. Két tél, két nyár elmúlt már s Boldizsárnak még mindig nem jött meg a kedve a gazdasághoz. De nem is volt nagy kedve semmihez sem. Amilyen hírek szállingóztak: azok inkább búsították, mintsem vidították. A labanc lett az úr mindenfelé. A szegény kurucoknak hallgatni kellett. Diesőséges fejedelmükről sem tudott bizonyosat. Megkínálták vár-

nagysággal, de mikor bement a székvárosba, körülnézni, az alispán azzal fogadta:

— No, öcsém, most már még csak emlegetni se szabad többé a fejedelmet.

Mit szólhatott volna erre? Isten áldja vicispán urambátyám, nem várnagynak való ember vagyok én. Lovára ült, hazai kocogott s leült az udvaron levő nagy szilfa alá búsulni.

1715-ben a vármegye közgyűlésére többen bementek a székvárosba, Veszprémbe. Radó István, Baditz Zsigmond, Perczel Sámuel — mind rokonok s bement velük Pál bátyja is.

Mikor hazamentek, azt mondja Pál Boldizsárnak:

— Édes Bódi öcsém, most már igazán vigyáznunk kell a beszédünkre. A vármegyém kihirdették a törvényeket. Az országgyűlés kimondta, hogy a fejedelem párttűz volt s a hazának s a szabadságnak ellensége. Aki megemlékezik róla, vagy levelet ír hozzá, vagy hírt keres róla; az maga is párttűz s fejével és jószágával játszik.

Boldizsár nagy felháborodással hallotta ezt a hírt és azután fejét csóválta.

— Nem lehet az, édes Pál bátyám, nem lehet az országgyűlésen annyi gonosz ember. Ha pedig egy ember volt is igazhittel az országgyűlésen: halálnak kellett ott ilyen végzésre történnie.

— Már édes Bódi öcsém, én csak azt mondom, amit magam hallottam.

Nem nyugodott meg ebben Boldizsár. Elment Radó Istvánhoz, Baditz Zsigmondhoz és Perczel Sámuelhez, megkérdezte azokat is. Szakasztott azon módon beszéltek, amiként Pál bátyja.

Felnyergelt, lóra ült, átkocogott Berhidára a szolgabíróhoz. Megkérdezte azt is. Az se mondhatott egyebet.

Bement a városba az alispánhoz. Megkérte, mutassa meg neki azt a törvényt. Az alispán meg is mutatta, el is olvasta, meg is magyarázta.

Boldizsár ekkor két kezébe vette a törvényt, két szemével megnézte a király pecsétjét és aláírását s két villogó szemével maga olvasta el azt a törvényt. És amikor a végére ért; két égő szeméből kicsordult a könny s végigfolyt a remegő arcán, összeszorított ajkán s fekete nyalka bajszáján. Letette a papirost s két kemény öklét mellére szorította, hogy ki ne törjön onnan a keserű zokogás hangja. Időbe telt, míg az alispánhoz szót szólhatott.

— Igazság van ebben a törvényben, urambátyám?

Az alispán öreg s tanult ember volt. De amint nézte az ifjú kurucot, s meghallotta ezt a kérdést, az ő szeme is könnybelábadt.

Ne kérdezz engem édes öcsém, én már öreg ember vagyok, erre a kérdésre nem tudok igazán felelni.

Boldizsár menteujjával megtörölte arcát s elkövetkezett az alispántól s hazament.

II.

Karácsony böjtje volt e napom. Köd volt, dér, mire hazatért. Szótlanul ette meg a karácsonyesti vacsorát. Nem igen beszélt azzal a három-négy atyafi-rokonnal sem, aki vendégként töltötte ott a fele éjtszakát. Hanem mint az étkezésnek vége volt, odament édesanyjához, megcsókolta kezét, ajkát s ezt mondotta:

— Édes lelkem, jó anyám, szeretett testvéreim s rokon-
atyafiak! Elbújdosom. Búbanatos szívvel válok el tőletek, de
mennem kell. Az én dicső és felséges fejedelmem idegem népek
között bújdosik, hír se jön felőle. Fölkeresem, hiszen az ő hűsé-
gére esküdtem, érte élek, érte halok. Az országgyűlés törvényt
hozott, fejével játszik, aki hű marad hozzá. Én fölkeresem e
világ végén is. És megmondom neki, hogy mi hívek vagyunk
hozzá. Fejünkkel, jószágunkkal parancsol a törvény, de szí-
vünkkel, lelkünkkel az övé vagyunk! És én az övé maradok!
Édes jó testvéreim, üljetek bele ősi örökségtekbe s a jó Isten
áldása legyen veletek. De verje meg az Isten, akik azt a tör-
vényt hozzák! Holnap még veletek leszek az Isten házában és
azután bocsássatok el utamra.

A rokon atyafiak némák maradtak. Ádám, az ifjabbik test-
vér sírva fakadt, Pál, az öregebb azt mondta: „Megháborodtál,
Bódi öcsém?” Hanem az édesanyja magához ölelte Boldizsárt,
omló könnye végigfolyt annak széles mellén és zokagva szólt:

— Nem eresztélek, lelkem, jó fiam. Én vagyok a te édes-
anyád, és nem engedem, hogy elhagyj engem s hazádat!
— Hejh, édesanyám, drága lelkem! Ahol a szabadság van,
ott az én hazám s az igaz magyar szabadság az én jószágos buj-
dosó fejedelmem mellett vagyom.

Karácsony első napján lóra pattant s elindult kelet felé.

Testvérei és síró édesanyja kocsim elkísérték a Hármás-
Halomig. Ott megállt Boldizsár, leszállott lováról, még egyszer
megcsókolta szeretteit, még egyszer felállott a halmok egyikére
s szétnézett a vidéken.

— Mikor jössz vissza, lelkem, fiam?

— Visszajövök, édes lelkem, jó anyám. Esztendőre, vagy
kettőre karácsony napjára megint itt leszek a Hármás-
Halomnál.

Lovára ült. Elvágatott. Nemsokára elnyelte a köd és a
sötétség.

...Csak utolsó szavait me mondta volna!

Ha fordult az esztendő, ha jött a karácsony, jó édesanyja
korán reggel kiment a Hármás-Halomhoz. Várta, várta bújdosó
fiát. Ha vihar fútt, ha fürgeteg dült, ha csikorgott: az öreg
anyja mindig ott volt.

Sok esztendő telt már el azóta, hogy megvált a fiától.
1735-ben már nagyon gyöngye volt, beteg lett az édesanya. Az
ágyat nyomta hetek óta. Egyszer azt álmodta, hogy hazajött

bujdosó fia. Láttá jönni messziről, a tarnócai mezők felől fiatalon, délcegen, sárga lovon, fényes öltözetben.

Karácsony reggelén üres volt a beteg anya ágya. Hiába keresték a ház körül, a faluban, nem találták.

Fölkelt a halálos beteg, felöltözködött s mikor senki sem látta, kívánszorgott a Hármashalmoz. Ott elhagyta ereje, feroskadtt az egyik hajom oldalára.

Szél fújtt, csikorgó hűdeg volt, hordtta a havat a fürgeteg. De az anya meglátta fiát messziről, amint jön fiatalon, délcegen, sárga lovon, fényes öltözetben. Még hallotta is, amint elkialtotta: Édesanyám! Édes jó anyyám!

Pedig nem jött senki...

Csak sötétség volt. Varjak repültek lomhán a falu felé, vadludak suhogtak fent a Balaton vizére. Csak a szél süvöltött...

Ott találták meg a szerencsétlen édesanyát holtan, azon a halmon, melyen utoljára állott bujdosó fia... Ráborult a lányomára s megfagyott könnyei mint apró gyémántok szikráztak azon...

(Eötvös Károly.)

Ismeretterjesztő előadás.

A magyarság művelődési- és társadalmi fejlődése.

II.

A középkori világon a szellem és a hit elsőbbségének eszméje uralkodott. A kereszties hadjáratok, dacára annak, hogy rajtuk kívüli okokból nem érhatték el céljukat — mégis nagyot lendítettek a középkori világ-nézet fejlődésén. A nyugati világ e hadjáratok és a kiszélesedő kereskedelmi kapcsolatok révén egészen más eszmének látókörét is tágítják. Eddig a korai középkor *román* (római) kultúrája és művészete uralkodott a nyugati kereszténységen, amely szigorúan elkülönítette a hit tárgyainak magasabbrendű körét az alacsonyabbrendű földi dolgoktól. Az új (keleti) hatások révén azonban más, ú. n. *gótikus* műveltség bontakozik ki, amely arra törekszik, hogy a földi dolgokat is a hit magasabb világába ragadja és átszellemesítse. A nagy átalakulás társadalmi és gazdasági téren is megnyilvánul. A hűbéri rendszerrel együttjáró terménygazdálkodás helyére fokozatosan a pénzgazdálkodás lép, s a pénz hatalomra jutásával együtt új társadalmi réteg keletkezik, a városi *polgárság*. Ekkor alakulnak ki a nagy nyugati ipari és kereskedő-városok, s a középkor végén mintha a polgárság a politikai vezetést is magához ragadná. Az uralkodói hatalom is megerősödik, s ez a két tényező mintha kezdené visszaszorítani a fejlődésüket gátló hűbéri hatalmakat. A nagy szellemi, politikai és gazdasági átfomálódás már a *nemzeti államok* kibontakozásának kezdetét jelenti.

A XIII. század elején a korszellem és világ-nézet éppenúgy gyökeres átalakításra szorul, mint a Cluny-i reform idején. Az új áramlatokat két nagy szent rendalapítása indítja meg. *Assisi Szent Ferenc* a bűnbánat és tökéletes szegénység szellemének követésére megalapítja a *Ferencesrendet*, *Szent Domonkos* pedig az eretnekek üldözésére a *Domonkosrendet*. Az új rendek működésének talaja elsősorban a városi polgárság,